

**Бостан Людмила Миколаївна, доцент
кафедри історії і теорії держави та
права Запорізького національного
університету, кандидат історичних
наук, доцент**

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В КОНТЕКСТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ У ВИКЛАДАННІ ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Проблема цілісності знання як ніколи актуальна в умовах інформаційного суспільства. Очевидно, що сьогодні й у майбутньому значних успіхів зможуть досягти тільки ті спеціалісти, котрі навчатися розуміти взаємозв'язок і системність світу й усвідомлювати кожну конкретну науку як сферу або підсистему, частину більшої системи. Серед найбільш перспективних напрямів набуття такого знання називають міждисциплінарний підхід, про який активно йшлося ще в 80-ті рр. ХХ ст. У ст. 5 “Всесвітньої декларації про вищу освіту для ХХІ століття: підходи і практичні заходи”, прийнятій учасниками Міжнародної конференції з вищої освіти у жовтні 1998 р., зазначено, що міждисциплінарність має стати найбільш важливим напрямом в освітній політиці сучасної держави. Це було зумовлено тим, що прагнення до вузької спеціалізації призвели до поступової втрати універсальності освіти. У цьому аспекті недалекий від істини професор Л. Яковенко, коли стверджує, що вища школа стає схожою на Вавилонську вежу, будівники якої все гірше й гірше розуміють один одного й зовсім мало уявляють архітектуру вежі та мету будівництва [1, с. 29].

Ця тенденція особливо проявляється на рівні окремих спеціальностей, випускники яких переважно не в змозі показати не тільки належного рівня світоглядної, комунікативної та професійної компетентності, а й синтезованого, інтегрованого знання з навчальних дисциплін спеціальності. Вирішенням зазначеної проблемної ситуації має бути посилення у навчально-виховному процесі міжпредметних зв'язків, які давали б можливість тим, хто навчається, отримати таке структуроване інтегративне знання не тільки на “виході”, а й на кожному етапі навчання.

Одним з найважливіших етапів навчання у вищій школі є початковий етап, на якому мають формуватися засади “міждисциплінарності”. Це, зазвичай, перший навчальний курс, упродовж якого викладається цикл фундаментальних дисциплін. В успадкованій ще з радянських часів системі вітчизняної юридичної освіти таких навчальних дисциплін три: теорія держави та права, історія держави й права зарубіжних країн та історія держави й права конкретної країни.

Аналіз дидактичних особливостей викладання цих дисциплін у навчальних закладах юридичного профілю свідчить про те, що у вітчизняній юридичній освіті ще триває процес побудови “Вавилонської вежі”: теоретики “розмовляють на одній мові, історики на іншій”. Причина криється у наявній на сьогодні організаційно-дидактичній моделі побудови структури й змісту історико-правових дисциплін, де кожна з них “живе своїм життям”: історія держави й права зарубіжних країн є повторенням політичних аспектів шкільного курсу всесвітньої історії з елементами права, а історія держави і права України – політичних аспектів шкільного та вузівського курсів історії України з елементами права. Тому закономірним є результат, коли по завершенню першого курсу студент володіє переважно розрізненими, а не інтегрованими знаннями із зазначених фундаментальних дисциплін.

Вирішенням цієї проблеми, як уже зазначалося, є посилення міжпредметних зв'язків цих дисциплін та отримання в результаті комплексного фундаментального знання необхідного для оволодіння наступним, професійно зорієнтованим рівнем юридичних знань. Для цього, на нашу думку, необхідно запровадити відмінну від діючої організаційно-дидактичну модель викладання загальної теорії держави та права й історико-правових дисциплін, яка б по-іншому визначила місце, роль, структуру та зміст кожної з них у системі вищої юридичної освіти.

При побудові цієї моделі, на нашу думку, слід насамперед враховувати (це стосується насамперед істориків держави і права), що ці дисципліни не є “рівнозначними”: головною, базовою для всієї юридичної освіти є загальна теорія держави й права, а історико-правові покликані скоріше виконувати допоміжну роль. З огляду на це роль останніх полягає не в “автономній” подачі фактологічного матеріалу з історії зарубіжних країн та України з їх державою і правом, а в такий спосіб, який був би тісно пов'язаний з теорією держави й права. Дидактичне призначення таких міжпредметних зв'язків полягає в тому, щоб більш доступний для сприйняття історичний матеріал допоміг студентам-початківцям засвоїти складний, абстрактний матеріал з теорії держави й права. Це, в свою чергу, передбачає й інше, порівняно з

традиційним, структурування історико-правових дисциплін, а також їх нове змістовне наповнення, яке має базуватись на понятійно-категоріального апараті теорії держави й права та тематичному плані останньої.

Така “допомога” з боку історико-правових дисциплін необхідна вже на початку вивчення теорії держави й права, коли розкривається об’єкт і предмет останньої. Якщо об’єктом наукового пізнання для обох цих наук є держава й право як системне утворення об’єктивно існуючої соціальної реальності, то їх предмети не однакові, але схожі, насамперед, у тій їх частині, що стосується закономірностей виникнення та розвитку державно-правової матерії. Отже, хоча теорія держави та права визначає та формулює загальні закономірності розвитку держави й права, вона в цьому питанні не може обійтись без історії держави та права, оскільки виявити міру прояву тих чи інших суспільних законів у розвитку цих державно-правових явищ упродовж певного періоду часу неможливо без відповідної “емпіричної” бази, яку створює історія держави та права. Тобто, для того, щоб за допомогою логічного методу узагальнити “звільнений від усіх історичних випадковостей” історичний процес в абстрактній формі та визначити відповідні закономірності, необхідно мати максимально можливу інформацію про “всесвітній історико-правовий процес, з одного боку, в його цілісності (як єдиний історичний простір) і у відносно великих просторово-часових масштабах, а з іншого – в його більш або менш автономних структурах (галузі, інститути права)” [2, с.187].

Ще більша потреба в посиленні міждисциплінарних (міжпредметних) зв’язків теорії держави та права та історії держави та права відчувається на тематичному рівні. Зокрема, зараз ми маємо ситуацію, коли студенти-першокурсники у першому семестрі повинні оволодіти знаннями з таких тем теорії держави і права: походження держави; поняття, ознаки та типологія держав; сутність держави та її функції; форма держави, її основні види; механізм держави; соціальна, демократична та правова держава тощо. Водночас, якщо керуватись тематичною структурою одного з найновіших на сьогодні підручників з “Історії держави і права зарубіжних країн” [3, с. 513–518], з цієї дисципліни вони мають оволодіти знаннями з таких тем: держава і право Стародавнього Єгипту; держава та право Стародавнього Вавилону; держава і право Хетської держави; держава і право Стародавньої Індії; держава і право Стародавнього Китаю; держава і право Мінойської держави; держава і право Афін; держава і право Стародавнього Риму; держава і право Арабського Халіфату; держава і право Середньовічного Китаю; держава і право Середньовічної Індії; держава і право Середньовічної Японії тощо за окремими країнами до сьогодні. Матеріал подається, зазвичай, за схемою: суспільний лад, державний устрій, право. За цією же схемою, але в межах певних часових проміжків, визначених періодизацією історії України, викладається і навчальний курс “Історія держави і права України” [4].

З наведеного логічно випливає питання: як студенти можуть повноцінно засвоїти право тих чи інших країн, коли відповідь на те, що таке право, вони зможуть отримати тільки наприкінці першого або ж початку другого семестрів, при вивченні перших тем другого розділу курсу теорії держави і права. Той факт, що студенти першого курсу нібито мають добре уявлення про те, що є держава та право після шкільного курсу “Правознавство” не витримує критики, адже: а) за винятком деяких типів середніх спеціалізованих шкіл, цей шкільний курс завершується у дев’ятому класі; б) абітурієнти з нього не проходять зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). На нашу думку, всі викладачі, які стикаються із студентами-юристами першого курсу, підтвердять той факт, що порівняно з минулими роками, коли одним із вступних іспитів на юридичних факультетах було “Правознавство” (або “Основи держави і права”), рівень необхідних початкових знань суттєво знизився. Це ще раз доводить, що їм знадобляться додаткові зусилля для розуміння (а не “зубріння”, як дуже часто буває) складного абстрактного матеріалу з теорії держави і права.

Відповідна допомога в цьому, як ми вже зазначали, може (й повинна) бути саме з боку історико-правових дисциплін. Для цього, на нашу думку, необхідне переструктурування програмного матеріалу останніх з урахуванням “потреб” теорії держави та права. Здійснити це можна на основі її понятійно-категоріального апарату, виокремивши такі інтегративні проблеми для вивчення, як теорії походження держави, типологія держави, сутність держави, функції держави, форма держави, механізм держави, теорії походження права та типи праворозуміння, сутність права, функції права, форми права, система права та правова система тощо. Наявні в цій сфері серйозні проблеми підтверджує зокрема В. Горбань, який слушно зазначає, що “достатньо заглибитись у зміст видань істориків та теоретиків держави і права, як стає очевидною декларативність загальних вступних положень про тісний міждисциплінарний взаємозв’язок, розбіжність у конкретному понятійному апараті. При цьому як з одного боку – теоретичного, так і з другого – історичного...” [6, с. 5–6]. Важко не погодитися і з висновком вченого про необхідність наведення певного «порядку», оскільки “хаос понять у навчальній літературі спричиняє понятійний хаос у професійній мові студентів, а відтак – юристів і політиків” [5, с. 11].

Отже, необхідність міждисциплінарного підходу при викладанні теорії та історії держави та права є очевидною, оскільки при всіх відмінностях ці фундаментальні дисципліни мають і багато спільного: досліджують минуле й сучасне держави і права; виявляючи причини й умови зародження держави і права, головну увагу приділяють закономірностям їх розвитку, вивчають державу і право в цілому, звертаючись до досвіду окремих країн. Перенесення акценту вивчення зі статичних і вузько локальних станів держави та права на динаміку, широкомасштабні й різноманітні процеси їх руху створює сприятливі умови для висвітлення загальних рис та особливостей тих чи інших державно-правових явищ, і врешті-решт, виявлення закономірностей їх прояву в історичному вимірі та історичному просторі.

Реалізація такого підходу в пізнанні історичних аспектів держави й права можлива за умов інтеграції, злиття, об'єднання різних наук у комплексному дослідженні відповідних об'єктів. Тобто саме "на стику" з предметами інших наук може бути виявлена дійсна сутність, призначення і роль держави та права в житті суспільства на різних історичних етапах його розвитку. Такий підхід формує науковий світогляд юристів, що корінним чином відрізняється від юридичного світогляду, який недооцінює відмінність підходів у вивченні держави й права, розглядає дійсність через призму правових понять і норм і не враховує, що самі ці норми й критерії історично зумовлені всім попереднім розвитком життя людського суспільства, знання яких дає змогу відповісти на чимало питань сучасності.

З урахуванням вище зазначеного і було складено модель навчальної дисципліни "Історія держави та права зарубіжних країн". Слід зазначити, що реалізований в пропонованій моделі підхід до вивчення історії держави і права не безпідставно розглядається як такий, що не повною мірою враховує вимогу щодо відповідності навчального матеріалу рівню готовності першокурсників до його сприйняття. На це хотілося б зауважити: акцентуація розгляду загальних рис і особливостей держави і права в кожному історичну епоху, виявлення закономірностей їх прояву з застосуванням порівняльного, проблемного методів веде до різкого скорочення його об'єму, в окремих випадках до його повторення, але вже в контексті нових проблем. Пошук причинно-наслідкових зв'язків в історії розвитку державно-правових інститутів і явищ активізує критичне мислення, підвищує мотивацію студента до навчання, спонукає до подальшої самоосвіти, викладача – до нових форм співпраці зі студентом.

Не останню роль в вирішенні проблем дидактичного моделювання правових дисциплін у відповідності з потребами часу має зіграти наукова спільнота юридичних вишів. Актуалізація їх розгляду на наукових конференціях, в процесі підвищення кваліфікації викладачів, дасте змогу подолати існуючий формалізм в реалізації досягнень наукової думки в навчальний процес.

Список використаних джерел:

1. Яковенко Л.І. Міждисциплінарність та необхідність її реалізації в освіті / Л.І. Яковенко // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації : матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. / редкол. Л.І. Яковенко (гол. ред.). – Полтава : Скайтек, 2007. – Т.1 – С. 25–31.
2. Дамирли М.А. Образ всеобщей истории права как науки / М.А. Дамирли // Правоведение. – 2001. – № 6. – С. 179–189.
3. Історія держави і права зарубіжних країн : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. М. Маймескулов, Д. А. Тихоненков, В. В. Россіхін та ін. – Харків : Право, 2011. – 520 с.
4. Історія держави і права України: Академічний курс : у 2 т. / за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. – Київ : Ін Юре, 2000. – Т. 1. – 648 с.; Київ : Ін Юре, 2000. – Т. 2. – 632 с.
5. Горбань В. І. Щодо розбіжностей у визначенні форми держави між теорією та історією держави і права / В.І.Горбань // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. "Право". – 2012. – Вип. 18. – С. 5–12

**Бостан Сергій Костянтинович, професор
кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Інституту управління та права
Запорізького національного технічного
університету доктор юридичних наук,
професор**

ДУАЛІЗМ «ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА» ЯК ЧИННИК ПРЕДМЕТНОЇ ПЕРЕПРОФІЛІЗАЦІЇ ДЕЯКИХ КАФЕДР В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ МВС

Кафедра «теорії держави та права» Національної академії внутрішніх справ України, якій присвячена конференція, має забезпечувати викладання базового для усієї юридичної освіти однойменного